

Т. Шевченко ще замолоду став сильно виступати проти панщини, як ніхто інший, не тільки своїми огненними віршами, але кожним подихом своїм. За це й пішов на каторжне десятилітнє заслання... Переніс його, а вернувшись, не спинив своєї боротьби проти панщини.

Більше того, за ним пішли й інші письменники, напр., Марко Вовчок, пішли й росіяни, напр., Тургенев і ін., всі разом укінці таки повалили панщину, і вона впала рівно сто років тому, 19-го лютого 1861-го року... Шевченко дочекався цього найбільшого дня, але через тиждень по ньому помер...

Нема більшої історичної події в Україні, як 19-го лютого (3-го березня), – день скасування панщини! А столітній ювілей його (1861-1961) – це найбільший ювілей усього українського народу!

З цим днем пов'язане все життя Т. Шевченка, вся його праця, вся його творчість! І столітній спомин про смерть Тараса Шевченка († 1861) треба конче зв'язати в одне ціле з століттям повалення панщини.

Ці два ювілеї – одне ціле, і розривати їх не вільно, не науково, не правдиво!

Бо в великій події повалення панщини революційні вірші Т. Шевченка відіграли величезну агітаційну роллю: вони ходили в рукописах тисячами по всій Росії, по всій Україні, і своє діло зробили – панщина впала!

Це діло – славне діло повалення рабства-панщини – робило й лейпцигське видання революційних віршів Т. Шевченка 1859-го року, і в цьому його історичне значення.

«Habeant sua fata libelli!» «Мають свою долю книжки!» І я тут у цій своїй короткій монографії ясно показав, яку велику долю мала маленька книжечка, з верхнього погляду ніби Молитовничок!

Безумовно, цей «молитовничок» вніс і свою незабутню частку в повалення тяжкої панщини-рабства в Росії і в Україні!

Бог почув молитви-крики з цього Молитовничка, і панщина впала!

Рівно сто літ тому, року 1861-го 19-го лютого (3-го березня) кайдани кріпацтва в Росії й Україні впали, впали тільки сто років тому, і на спомин цього великого сторіччя і написана ця моя праця.

16.11.1960

† Іларіон

*(Віра й Культура. – 1960. – Ч.6 (78), 9 (81),
19-11 (82-83), 12 (84), 1 (85), 2 (86); 1961. – Ч.3 (87))*

ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА¹

I. Потреба повного опису життя й праці Т. Шевченка

На сьогодні головним завданням Шевченкознавства є – дати повний і правдивий опис життя й праці Тараса Шевченка, бо такого ще не маємо. Це сильно потрібно для літературознавства, бо без цього ми повного Шевченка, як людину й поета, знати не будемо. Ми ставимо Шевченкові рукописні пам'ятники, але до того треба ще повно вяснити й повно зрозуміти той нерукописний пам'ятник, якого сам поет своїми творами поставив собі на віки вічні: його твори.

¹ Збережено орфографію автора

В підсовєтській Україні давно вже почали збирати про Т. Шевченка все, що тільки хоч як свідчить про нього. І все зібране ховається по різких музеях. Робити це за кордоном не можемо, бо тут немає цих джерел.

Але треба відразу зазначити, що зібрано не багато. Може столітній ювілей розбудить громадянство, і воно займеться розшуками. Багато ще є таких недовірливих, які не вірять советчикам, і беруться вдаватися в розшуки.

Крім цього, необхідно збирати всі спогади сучасників про Шевченка, розкидані по різних малих виданнях, і на основі всього цього дати повний опис життя Тараса Шевченка. Кожний спогад малює Шевченка з якогось погляду, або й подає Шевченкову ідеологію, і тому кожен важливий і цінний, хоч би найменший.

До совєтської окупації України для цього зроблено було все-таки дуже багато, а року 1955-го проф. Павло Зайцев (вперше у Львові, а потім за кордоном у Мюнхені) усе ще підсумував, і дав свою цінну працю: «Життя Тараса Шевченка», на 400 ст. На жаль, праця П. Зайцева не подає наукового авторового апарату, на основі якого він працював, а це поважно перешкоджає науковцеві належно її використати. Зате ідеологію Т. Шевченка Зайцев подав повно й з українського погляду. Праця П. Зайцева – це те, до чого дійшли Шевченкознавці за кордоном.

На жаль, до праці проф. П. Зайцева не дано покажчика імен, не дано навіть змісту праці. А це утруднює користання нею.

Так само глибоко й основно проаналізував Шевченкове життя покійний проф. Леонід Білецький, – в роках 1952-1954 він випустив чотири томи «Кобзаря», і в кожному з них дав «Тарас Шевченко, життя і творчість», а разом – повний (на свій час) огляд життя й праці Т. Шевченка. Повний і продуманий, ідеологічно український.

Варшавське багатотомове видання творів Т. Шевченка дуже цінне для свого часу, тепер виходить у перевиданні в м. Чикаго. Але на сьогодні воно часом застаріло своїм змістом, бо Шевченкознавство сильно й скоро йде вперед. Але все таки це видання дає дуже багато для розкриття Т. Шевченка.

За останній час стали появлятися й цінні допоміжні праці, конечно потрібні для повного вивчення життя й праці Тараса Шевченка. Це будуть:

- Дмитро Косарик: Життя й діяльність Т. Шевченка. Літературна хроніка. Київ, 1955 рік, 390 сторінок. Усі відомості про Шевченка подаються хронологічно, зібрано все, що було відомо. Але вже в час виходу праця не була повна.
- Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. Київ, 1958 рік, 438 сторінок. На жаль, ця праця сильно цензурована советчиками, і з спогадів викреслено те, чого не хотіли бачити видавці.
- В. Анісов, Є. Серета: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. Київ, 1959 рік, 460 ст. Наприкінці дано цінний Покажчик імен (ст. 413-456). Цінне видання, значно повніше, як праця Д. Косарика.

Ці видання дуже цінні, але... ані матеріали тут не всі, ані спогади не повні, бо з них послідовно википено совєтською цензурою все, що малює Шевченка, як віруючого та що показувало Шевченкове негативне ставлення до історичної Московії. Цебто, дано скривлені основи для вивчення ідеології Т. Шевченка. За те подано все, що хоч здалека натякає на атеїзм, революційність та добрий погляд на Мопву чи росіян взагалі.

До цього додаю, що до шевченкознавців увійшов новий і сильний науковець, – вірменка Марієтта Шагінян (народилась 1888 р.), яка знайшла багато нових архівних матеріалів про Т. Шевченка, особливо про життя його на за-

сланні, і року 1941-ге написала високо цінну працю «Тарас Шевченко», і одержала за неї ступінь доктора. Року 1946-го ця праця вийшла другим доновненим виданням, а року 1957-го – третім.

Частина праці М. Шагінян написана цілком на новому архівному матеріалі, який вона перша подала.

Вірменка Марієтта Шагінян добре знає українську мову, сильно любить Т. Шевченка і дала про нього багато нового. Але... багато агітаційного.

За останній час появилoся багато малих цінних праць про Шевченка як в Україні, так і на еміграції. Напр., Українська Академія Наук у Києві видає цінні Збірки праць наукових Шевченківських Конференцій, – уже їх вийшло 8 томів. Усі вони кожного часу подають про Шевченка щось нове, доти незнане, чого на еміграції зробити фактично не можна, бо ж цей матеріал знаходиться головню в Україні та в Росії.

На основі всього вищеподаного стало можливим видати про Тараса Шевченка нарешті оцю книжку:

– Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях і документах. Київ, 1960 рік, 458 ст. великого листового розміру. На кожній сторінці одна чи кілька знімків, або й на окремих листах. Дуже цінне видання, яке значно по двинуло вивчення життя Т. Шевченка. Бодай головні віхи цього життя стали ясні й описані. Тут подано все з біографії Шевченка, все, що намальоване про його життя та його твори, все оточення Т. Шевченка і т. ін. Взагалі – сотні відповідних малюнків, серед них і Шевченкова майлярська спадщина.

Як підсумок усього цього, а власне підсумок столітньої праці про життя і творчість Тараса Шевченка (1860-1960) оце в Києві вийшла нова наукова праця:

– Тарас Григорович Шевченко. Біографія. Київ, 1960 рік, 374 сторінки, з малюнками. Склали цю монографію шість Шевченкознавців, доцентів Одеського державного університету: В'язовський Г., Данилюк К., Дузь І., Левченко М., Недзвідський А. і Несторенко В.

Монографія цінна, подає весь використаний бібліографічний матеріал.

Критичність покладена в основу праці, бо про Т. Шевченка часто маємо зовсім противні дані.

Це підсумок усього знаного про Шевченка.

Але... ідеологічно Шевченко в цій праці цілком викривлений... Шевченко тут тут – тільки атеїст та революціонер-гайдамака, великий прихильник «старшого брата».

Щебто: головне завдання Шевченкознавства: дати повний і правдивий опис життя й праці Т. Шевченка ще й тепер виконаний не повно. А ті, що в Совегах перекручують Шевченкову ідеологію, таке завдання і виконати не можуть, бо вони працюють під шильною советською цензурою, яка наказує своїм Шевченкознавцям наперед, яким має бути Тарас Шевченко. Бо вони його таким і ширять, яким хотять його бачити.

Дати повний опис життя й праці Тараса Шевченка, а до того й ідеологічно правдивий, це було й надалі позостанеться головним завданням Шевченкознавства. Висвітлити повну й правдиву Шевченкову ідеологію Україна в сьгоднішньому своєму підсоветському стані ніяк не може і не зможе, але це зроблять українці закордоном.

II. Повне видання Шевченкових творів. Текстологія «Жобзаря»

З багатьох причин ми не маємо справді повного доброго видання всіх творів Шевченка, хоч за таке видання кілька раз уже бралися і в Україні, і за-

кордоном. І ті видання, які досі вийшли, не були видані цілком усталеними науковими методами. Зрепштою, вісі ці видання виходили і виходять у зовсім несприятливих умовах: в Україні – через сувору совєтську цензуру, а закордоном – через брак потрібних джерел.

Безумовно, ще є немало Шевченкових творів по приватних руках та приватних збірках. Багато їх є по невпорядкованих і не розібраних музейних сховищах.

Час, коли жив і працював Тарас Шевченко (1836-1861), був тяжким часом для письменства. Цензура не пропускала тоді нічого свободолобного, тому в друку не було багато новин. Зате ще цвіла література рукописна, яка була тоді дуже велика й дуже поширена.

Власне кажучи, рукописна література ніколи на Сході не спинялася, ні в Україні, ні в Росії. А в час О.С. Пушкіна (1837 р.) вона сильно зросла, бо Пушкін не мало писав свободолобного, що в сотнях і тисячах списків ходили по всій Росії.

Те саме було і з нецензурними й іншими творами Т. Шевченка, – вони ходили в сотнях рукописних копій. Навіть про «Катерину» дослідники подають, що вона ходила в тисячах рукописних копій. Бо такий був час, – тоді ще не спинялася стара традиція рукописних книг. Та й цензура над ними, власне кажучи, мала менше діла.

І треба мати на увазі, що тодішні переписувачі списували не конче дослівно, – кожен щось додавав, щось викидав, щось перероблював, цебто була ще стара вікова ідеологія, що описувач може виправляти свій оригінал на свій смак і по своїй уподобі, особливо щодо правопису.

Свого часу було дуже багато списків Шевченкових творів, – вони вільно ширилися по Україні, їх охоче переписували і берегли. Кожен український інтелігент мав їх багато, і легко їх шпирив, бо така була звичка. Були й рукописні збірники Шевченкових віршів, і число їх перевищало число друкованих «Кобзарів». Шевченків «Кобзар» виходив спочатку малим числом примірників, та й ті довго продавалися. Зате списування «Кобзаря» йшло по всій Україні. Було багато ще таких любителів літератури, що рукописну книжку шанували й любили більше за друковану.

Але коли року 1847-го Шевченко був арештований і за свої твори був тяжко засуджений, саме тоді багато копій з Шевченкових творів, а то і оригіналів, були попалені. Про це маємо немало відомостей, як Шевченкові знайомі, боячись поліції, палили й нищили те, що мали від Т. Шевченка.

А особливо багато попалено Шевченкових листів. Про Шевченкові листи взагалі треба сказати, що вони ще й досі переховуються по приватних руках.

Переслідування творів Т. Шевченка не спинялося до 1917-го року, тому і не спинялося і палення їх приватними особами. А вже в час 1918-1920, коли в Україні все горіло, тоді і в дальших роках попалено велике число приватних зборів та бібліотек, а в тому й копії з творів, або й самі оригінали Шевченкових творів...

Тепер в Україні «пішла мода» на Шевченка, і все збирають. Безумовно, не мало ще є неспаленого по приватних руках. Рукописних копій з Шевченкових творів ще можна багато знайти, і їх треба невідмінно шукати.

Часто Шевченко своїх віршів не підписувані, і вони – для бережності – так і ходять без підпису. І навпаки, – є чимало віршів з підписом «Тарас Шевченко», яких він не писав.

І дуже багато є таких Шевченкових копій, в яких є помітні перерібки їх, – є додатки або взагалі зміни переписувачів.. Російські й інші революціонери не одне вставили до Шевченкових творів, щоб вони були більше революційні.

Є не мало випадків, коли до нас збереглося два-три Шевченкові оригінали, одного твору, написані рукою самого Шевченка, а зміст їх не однако-вий. Напр. у «Заповіті» 1845 р. звичайно маємо:

Все покину і долину
До Самого Бога
Молитися... А до того
Я не знаю Бога!

А в першому виданні цього «Заповіту» у Лейпцігу 1859-го року зовсім нема зайвого тут

А до того
Я не знаю Бога!
Тут у першодруковій дано було так:
А до того
Поховайте та вставайте...¹

Отже, ще можливі цінні й важливі знахідки нових копій, а то й оригіналів Шевченкових творів. Треба тільки справді пильно шукати, і несподіванки будуть. І це завдання Шевченкознавцям позостанеться ще на довгий час живим і активним, бо копії творів Шевченка свого часу були масовими і розносилися по всіх землях.

Я сам бачив на Поділлі рукописного товстого «Кобзаря» десь 80-х років XIX століття, а його господар учитель хвалився мені, що має й оригінали деяких Шевченкових творів. У народніх учителів по Україні рукописні «Кобзарі» буди не рідкою книгою.

Вивчення Шевченкових текстів (текстологія) тільки-но починається, а це вивчення сильно необхідне шевченкознавцям. Тексти Шевченкових творів не однакові, і різні видавці видають їх по-різному. Необхідно встановити «Кобзаря» справді одного змісту. Шевченко любив роздавати свої вірші в оригіналах, і часом сам писав свої вірші по-різному, навіть «Заповіт».

Звичайно, поки не матимемо фотографічного видання всіх Шевченкових оригіналів, то не зможемо мати й текстуально правильного «Кобзаря».

Говорячи про повне видання «Кобзаря», я не маю на увазі цензурного його скорочення. Цензура за царських часів багато викидала з «Кобзаря» і уривків, і окремих віршів. Не повно друкують «Кобзаря» і тепер у Києві.

Ось у мене «Кобзар» київського видання 1954-го року, у ньому нема Шевченкових віршів: Розрита могила, Чигирин. Ось видання 1960-го року, — у ньому нема «Як би то ти, Богдане п'яний» (цього вірша нема і в виданні 1954 року, але є в виданні 1947 року). І т. ін., — у Києві ще викидають небажані вірші.

III. Конче даймо «Кобзаря» з примітками.

Шевченків «Кобзар» — це твір, якому минуло вже більше ста років, і в ньому багато такого, що його конче треба вяснювати. За ці 125 літ багато слів змінили своє значення, і тому треба давати хороші й відповідні примітки, бо без належних приміток «Кобзар» буде неясний.

У Києві советські видавництва друкують «Кобзаря» сотнями тисяч примірників, друкують, часто, а належних хороших приміток не подають. Стало так, що на самому кінці «Кобзаря» примітки дають, але вбої і, закороткі і самих цих приміток, як на «Кобзаря», аж надто мало. У Києві ці примітки були складені десь яких 25 літ тому, і вони передрукуються на кінці «Кобзаря» рік річно без жодних змін, — передрукуються слово-в-слово.

¹ Див. про це мою працю: «Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка, 1859 р. «Віра й Культура». — 1960. — Ч. 6, 9, 10-11, 12.

«Кобзар» видається під великою совєтською цензурною контролею, і не дозволяють дати нові й поважніші примітки. А самі письменники просто бояться піднести справу нових науково-популярних приміток.

Ось у мене «Кобзарі» київського видання за останні три десятки літ, – і всі примітки в них буква в букву однакові. І попередні помилки та недостачі повторюються з видання в видання.

Ось останнє ювілейне київське видання 1960-го року. У ньому на ст. 523 дано таке пояснення до «Марії»: «Романський золотий плебея. Романський – римський. Тут також йдеться про Єрусалим, що для Римської імперії був плебеєм, з якого, проте, збирали у вигляді податків багато золота».

Це пояснення до «Марії», ст. 477. Там, у тексті, читаємо:

«Єрусалим
Розкинувсь гордо перед Ним.
Сіяє в золотім віссоні
Ізраїльський Архиерей,
Романський золотий плебей!»

Отже, «Романський золотий плебей» це не Єрусалим, а Архиерей чи юдейський Первосвященик, що тоді його настановляли самі римляни за золото, – хто більше заплатить!

А Єрусалим плебеєм рішуче ніколи не був, повстання проти окупантів римлян в Єрусалимі ніколи не спинялися.

Отже, помилка основна, велика, і вона повторюється із року в рік, навіть, у ювілейних виданнях. І таких «пояснень» тут багато!

І як це не дивно, це помилкове пояснення повторюють і за кордоном...

Чергове завдання Шевченкознавства – дати повний і добрий науковий текст самого «Кобзаря», а до нього дати, долі на кожній сторінці, відповідні, хороші вияснення для кращого розуміння «Кобзаря».

Теперішні київські видання «Кобзаря» дають свої примітки так непрактично, що треба потратити певний час, щоб розшукати потрібну примітку. Так робити примітки, як це сьогодні подають у Києві, то хіба тільки на те, щоб ними ніхто не користався. Їх треба подавати на відповідній сторінці долі.

Року 1921-го покійний д-р Василь Сімович видав «Кобзаря» зо своїми добрими поясненнями. Уже на свій час деякі з цих пояснень були застарілі або й невідповідні. Тепер це видання року 1960-го перевидане в Вінніпегу фототипічно, але частина приміток змінена. Навіть дана редакційна замітка: «З уваги на загострені віровизнаневі відносили на еміграції тут і там вилищено в коментарях Сімовича уваги, що могли б ображати почуття вірян однієї чи другої Церкви» (ст. XII).

Таким чином деякі примітки д-ра В. Сімовича викинено, а тим змінено й вплив Шевченкової науки на читача, бо покійний проф. В. Сімович у церковних оправах говорив всеукраїнську правду!

Отже, на сьогоднішній день ми не маємо популярного видання «Кобзаря» з усіма правдивими (примітками про Шевченкову науку. У Києві виправляють «Кобзаря», щоб зробити Шевченка атеїстом, а в Вінніпегу бояться підкреслити його православність, щоб не образити уніятів...

Чергове завдання шевченкознавців: дати до «Кобзаря» правдиві примітки, і дати їх належне число.

(Кінець буде)

† Іларіон

(Віра й Культура. – 1961. – Ч. 9 (93). – С. 1-5.)

ОГЛЯД НОВИХ ВИДАНЬ

І. Підроблений «Кобзар»

Тарас Шевченко: Кобзар. Київ, 1960 рік, 538 сторінок. Друковано 50 000 примірників.

Це ювілейне нове видання. Багато гарних кольорових малюнків.

Вступна стаття Максима Рильського. І в цій статті Рильський силкується довести те, чого не було: 1. Щодо Т. Шевченко кохав усіх росіян, і 2. Щодо Т. Шевченко був атеїст. Чисто комуністична політика!

І. На кінці «Кобзаря», на ст. 509-524 дано «Примітки», – вони убогі, застарілі і не все правильні. Ці Примітки от уже десятки літ передруковуються ті самі, без жодних змін переходять з видання в видання. У цих Примітках навіть не подано сторінок «Кобзаря», до яких вони стосуються, а це не дає змоги легко користатися ними.

Примітки часто неправильні. Напр., на ст. 523 дано пояснення: «Романський золотий плебей. Романський – римський. Тут також ідеться про Єрусалим, що для Римської імперії був плебеєм, з якого, проте, збирали у вигляді податків багато золота».

Це пояснення до «Марії», ст. 477. Там читаємо:

*«Єрусалим
Розкинувся гордо перед Ним.
Сіяє в золотім віссоні
Ізраїльський Архисрей,
Романський золотий плебей!»*

Отже, «Романський золотий плебей» це не Єрусалим, а Архисрей чи юдейський Первосвященик, що тоді його настановляли римляни за золото, – хто більше заплатить!

А Єрусалим плебеєм рішуче не був, повстання проти окупантів римлян в Єрусалимі ніколи не спинялися.

2. Текст цього «Кобзаря» взятий з повного академічного видання 1951-1953 років. А все таки це видання 1960 р. не повне, – на ст. 461, перед «Марією» мав би йти вірш про Богдана Хмельницького, – його викинено, не подано. Цього вірша тепер не дають, хоч ще недавно подавали; наприклад, у київському виданні 1941-го року він є, уміщений на ст. 252. Тепер же політичний стан України сильно погіршився, і цього вірша викинено навіть із великого видання 1960-го року.

У цьому вірші Т. Шевченко рішуче осудив Переяславського Договора 8 січня 1654-го, а тим самим осудив всю Богданову політику супроти Москви. Подаю тут опущеного вірша:

*Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, –
Утисвся б, здорово утисвь!...
І... препрославлений козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь,
Або б в калюжі утопивсь,*